

KEES LUNSHOFLEZING

28 november 2018, Nieuwspoort, Den Haag

Mathieu Segers

Dames en heren,

In 1962 bracht de West-Duitse bondskanselier Konrad Adenauer een staatsbezoek aan Parijs. Het waren gespannen tijden. De Koude Oorlog was op een hoogtepunt. De Verenigde Staten hadden een heel nieuw type president gekozen en trokken hun eigen plan in Cuba en Berlijn. De Britten onderhandelden over toetreding tot de EEG. Tijdens de geheime besprekingen wilde Adenauer van de Franse president Charles de Gaulle weten hoe hij tegen de internationale situatie van dat moment aankeek.

Als je zoiets vroeg aan de Franse president, dan wist je waar je op mocht rekenen. Wij hebben Johan Cruijff, maar de Fransen hebben Charles de Gaulle. En die laatste is toch wel de onbetwiste *hors categorie* als het aankomt op orakelachtige uitspraken.

De Gaulle antwoord op de vraag van Adenauer ging als volgt – **en ik citeer** – ‘Europa is een wereld, de Angelsaksen vormen een andere’. Behalve een van zijn vele uitspraken van orakelachtige proporties, was dit voor de president echter toch vooral het allesbepalende argument waarom Frankrijk en Duitsland hun samenwerking in de Europese integratie moesten intensiveren, voordat de Britten er greep op zouden kunnen krijgen.

De Gaulles woorden van toen lijken actueler dan ooit. Het wordt de hoogste tijd dat we ons dit realiseren. Maar ook dat we nagaan wat de betekenis hiervan is in onze tijden; voor Europa, voor Nederland, en voor de Westerse wereld.

Graag wil ik daarmee een begin proberen te maken in deze Kees Lunshoflezing.

*

Ruim acht jaar geleden, in 2010, raakte de euro in zwaar weer. Vanaf dat moment klonken doemscenario's die de ondergang van de euro voorspelden alsmäär luider. Daar leek ook aanleiding toe. Invloedrijke economen maakten adembenemende draaien in hun analyses in diep ontzag voor deze nieuwe werkelijkheid, zoals die via de markten werd neergezet. Zo gaat dat met economen. De eenheidsmunt werd steeds meer beschouwd als vergissing. Een illusie van lichtzinnigheid uit in economisch gemakkelijker tijden.

Maar niet iedereen in Europa legde zich bij deze analyse neer, zoals dat in Nederland eigenlijk wel gebeurde – kamer- en media-breed.

De Italiaan Tommaso Padoa-Schioppa verzette zich tegen dit beeld. Padoa-Schioppa was niet zomaar iemand. Deze Italiaan was voormalig vicedirecteur van de Italiaanse Centrale Bank, voormalig minister van Financiën van Italië, voormalig lid van het bestuur van de ECB, voorzitter van het Monetaire en Financiële Comité van het IMF, maar bovenal een van de architecten van de drie-eenheid EMU-ECB-euro.

In de laatste maanden van 2010 – het jaar waarin hij zou sterven – werd Padoa-Schioppa alsmäär actiever in zijn verzet tegen wat hij beschouwde als valse beeldvorming rond de euro.

*

Vlak voor zijn dood nam Padoa-Schioppa deel aan een klein seminar over de europroblemen op *Center for European Studies* van Harvard University.

Toen hij door een Harvard-econoom werd doorgezaagd over het aanstaande einde van de euro reageerde hij cryptisch. Zijn antwoord luidde – **en ik citeer** –: 'Het Verenigd Koninkrijk moet u vergelijken met de stadstaat Venetië'.

De vragenstellers en het publiek raakten in verwarring door Padoa-Schioppa's onverwachte opmerking ter verdediging van de euro. Wat hadden het Verenigd Koninkrijk en Venetië nu te maken met de eurocrisis? Wat bedoelde hij?

Padoa-Schioppa verklaarde zich nader. Net zoals de machtige stadstaat Venetië er eeuwenlang alles aan gedaan had om de Italiaanse eenwording te verhinderen, zo heeft het Verenigd Koninkrijk zich eeuwenlang verzet tegen de eenwording van Europa.

In Londen ziet men de Europese eenwording namelijk, hoe dan ook, als een bedreiging voor de Britse machtspositie. Toename van continentale Europese macht gaat immers per definitie ten koste van de Europese invloed van de Britten, en daarmee van de Britse machtspositie in de wereld. De dreiging die uitgaat van Europese eenheid is weliswaar niet meer zo groot als ten tijde van Napoleon, maar nog steeds voelen de Britten het zo, aldus de analyse van Padoa-Schioppa in 2010.

Maar met deze analyse van de Britse positie in Europa is de kous niet af.

Wie de Britten in Europa wil begrijpen moet ook tot zich laten doordringen dat de Britten uiteindelijk bar weinig voelen voor de Europese integratieromantiek tegen het nationalisme. De belangrijkste reden daarvoor is dat de Britten dit 'Europese ideaal' helemaal niet nodig hebben. Zij zijn immers de enige Europeanen die de nazi's niet alleen weerstaan, maar ook verslagen hebben; de enige Europeanen die de Tweede Wereldoorlog gewonnen hebben. De Britse natie was geen bedreiging voor Europa, zoals al die door fascisme en nationalisme bevangen natiestaten op het vasteland dat wel waren. Nee, in de Tweede Wereldoorlog heeft het Verenigd Koninkrijk zich eerder bewezen als een lichtende *best practice* in aardedonkere Europese tijden – en dat vooral op eigen kracht.

De onomstreden integratie-idealen van de verliezers, collaborateurs, en onderworpenen van de Tweede Wereldoorlog – 'nooit meer oorlog' door *ever closer union* – kunnen de Britten maar moeilijk serieus nemen; en al helemaal niet als een opdracht aan zichzelf. Zij hebben de nazi's zelf verslagen, vanuit eigen, innerlijke, kracht. Net zoals de Oost-Europese

natiestaten het totalitarisme van het Sovjet-communisme van binnenuit op de knieën hebben weten te dwingen.

Britten en Oost-Europeanen hebben wat dit betreft veel gemeen: ze zoeken hun houvast en stabiliteit, als het erop aankomt, eerder in hun eigen nationale geschiedenis dan in de Europese samenwerking. De geschiedenis geeft daar alle reden toe.

Geloof en vertrouwen in Europese integratie blijft vooral iets continentaal West-Europees; iets van die regio's waar het collectieve geheugen met betrekking tot de zegeningen van de Europese integratie langer teruggaat dan een generatie.

Dit verklaart ook, waarom Londen zich op de cruciale momenten in de jaren vijftig weloverwogen afzijdig hield van de Europese integratie. Achteraf moesten de Britten echter steeds opnieuw constateren dat ze op die doorslaggevende momenten, in de jaren vijftig, de boot gemist hadden. Want de Europese integratie rond de Frans-Duitse as werd – heel anders dan de Britten verwacht hadden – wél een succes. Dat het bepalende West-Europese project een project werd waarbij zij buitenspel stonden was en blijft moeilijk te verkroppen voor de enige Europese winnaar van de Tweede Wereldoorlog.

En of dat allemaal nog niet pijnlijk genoeg is, werd de late Britse bekering tot het integratieproces, die vanaf 1961 werd ingezet onder impulsen van Harold Macmillan en Edward Heath, door de Franse president Charles de Gaulle door diens schokkend expliciete veto's tegen Britse toetreding, eerst in 1963 en nogmaals in 1967. Deze canossagang duurde zo de hele jaren zestig lang. Die vernedering door Frankrijk maakte het Britse trauma met betrekking tot de Europese integratie compleet.

In de woorden van de Amerikaanse journalist James Reston: *'Nothing hits an Englishman harder than not being admitted to a Club, and especially to the one he really believes himself to be too good for'*. Dit werkt door tot op de dag van vandaag.

Vraag aan een willekeurige Brit hoe hij aankijkt tegen de gevolgen van de crisis en hij zal antwoorden dat hij één ding in ieder geval heel zeker weet: het is een zegen voor het

Verenigd Koninkrijk dat het niet in de euro zit, anders was alles nog veel erger geweest. Je moet er niet aan denken in de schoenen van de Duitsers of Nederlanders te staan, betaalmeesters van een zinkend schip. Precies om deze Britse *gut-feeling* was het Padoa-Schioppa in 2010 te doen.

*

Padoa-Schioppa ageerde tegen de macht van de Angelsaksische media, en dan vooral de Britse, in de verslaglegging over Europa en de Europese integratie. Over de euro brachten zij *fake news avant la lettre*.

En inderdaad, gedurende de afgelopen decennia zijn gezaghebbende Britse kranten en tijdschriften als de *Financial Times* en de *Economist* de analyses over de toestand in Europa meer en meer gaan bepalen. Hun apocalyptische koppen en plaatjes over de totale ineenstorting van het Europa van de euro waren Padoa-Schioppa een doorn in het oog. Hij zag dit doemdenken vooral als een afspiegeling van het Britse collectieve geheugen, en dus van de Britse hoop en verwachting dat de Europese integratie zou mislukken.

Met de realiteit in het Europa van de integratie had dit niet zoveel van doen. Maar die Britse preoccupatie ontnam wel het zicht op de werkelijkheid.

Dat gold in optima forma voor de Britse obsessie met de euro. De euro,

- Dat project van continentaal-Europese, *ever closer union*, hubris, van Fransen en Duitsers.
- Dat project dat gevaarlijk was door zijn centralisme, en de potentiële macht van het herenigde Duitsland, die erin sluimert.
- Dat project, kortom, dat Margaret Thatcher niet voor niets verre van zich had geworpen in de onderhandelingen over het Verdrag van Maastricht.

Inderdaad: de Britse *opt-out* in Maastricht, was de vestibule van de Brexit. In Maastricht kwam een – al met al – vooral heel korte periode van volwaardig Brits lidmaatschap al weer teneinde.

Achteraf gezien maakt dit van de jaren tussen 1973 en 1991 een uitzonderlijke periode; een uitzonderlijke periode van non-Brexit. Het is goed om dit te beseffen. In historisch perspectief is Brexit helemaal geen uitzonderlijke situatie, maar eerder de normale toestand in Europa; vooral wanneer deze de vorm aanneemt van voortdurende overgangperiodes en slepende onderhandelingen. En daar heeft het ook nu weer alle schijn van.

Desalniettemin zijn en blijven het de Britse analyses van de Europese integratie die via het vliegwieltje van de Engelse taal, en invloedrijke Amerikaanse mediakanalen, de toon zetten. En dit beperkt zich niet tot de Europese politiek en journalistiek. Ook bij de *traders*, *raters* en beleggers, wordt via de Angelsaksische media de toon gezet. Voor hen blijven de Britse en Amerikaanse kranten en tijdschriften dé bronnen.

Padoa-Schioppa vond het een rampzalige ontwikkeling voor het Europa van de integratie. Tot zijn dood bleef hij zeggen: een ineenstorting van de euro is helemaal niet aan de orde.

En wie de Duitse, Franse of Italiaanse kwaliteitsmedia volgde wist dat hij gelijk had. Wie deze media volgt weet bovendien nog iets anders. Het zijn niet de markten, maar het is de politiek die de euro zal maken of breken. Als dit inderdaad zo is, hoe komt het dan dat het zo vaak precies andersom lijkt?

*

Vanaf het moment waarop de gemeenschappelijk markt begon te functioneren in 1958, werd het Europa van de integratie geteisterd door valutacrisis. Dat was niet zomaar. Op de financiële markten bleven de West-Europese economieën nu eenmaal appels en peren. Dat was toen niet anders dan nu.

Toenemende overschotten en competitiviteit in de Noord-Europa veroorzaakten middelpuntvliedende krachten in de gemeenschappelijke markt. Kwetsbare vlaggenscheppen van Frans-Duitse verzoening, zoals het Gemeenschappelijke Landbouw Beleid (GLB) – dat stoelde op richtprijzen, en alleen konden functioneren bij gratie van een zekere

prijsstabiliteit en voorspelbaarheid van valutakoersen – werden door die valutacrisis voortdurend in gevaar gebracht. Dat kon niet duren.

Al in de jaren vijftig leidde dit tot blauwdrukken voor een Europese Centrale Bank ter nadere stabilisatie. Maar decennialang bleek dit een stap te ver, en bleef het in het Europa van de gemeenschappelijke markt bij beleidscoördinatie (via de slang en later EMS) en ad hoc crisismanagement.

Dat crisismanagement werd wel steeds meer een bilaterale aangelegenheid, vooral tussen Frankrijk en Duitsland. Het ging hier om een spel met een vaste rolverdeling: Parijs vroeg om meer solidariteit (in de vorm van fondsen). Bonn wees dergelijke structurele fondsvorming vervolgens van de hand – al dan niet met referenties naar een roemrijk Hanze-verleden –, maar trad uiteindelijk wel op als betaalmester als een valutacrisis dusdanig escaleerde dat de Europese samenwerking erdoor bedreigd werd.

Dit deden de Duitsers met een beroep op Duitslands ‘speciale verantwoordelijkheid’ voor Europese samenwerking. Zo werkte en werkt de Frans-Duitse verzoening in praktijk maar al te vaak. Sinds de jaren vijftig gaat de koortsachtige zoektocht naar betere oplossingen voor de kwetsbaarheid van de solidariteit op de markt echter ook door.

Zo stelde Italië begin zestig bijvoorbeeld voor om het kapitaalverkeer in Europa te gaan liberaliseren. Zelf haalde het land op deze manier al geld op om het ontwikkelingsbeleid in eigen land mee te betalen. De Italiaanse schulden van vandaag zijn ook schulden van toen.

In de jaren zestig kon niemand beter uitleggen waarom het Italiaanse voorstel om kapitaalverkeer te liberaliseren een heel slecht idee was dan Marius Holtrop, de toenmalige president van De Nederlandsche Bank.

Volgens Holtrop ging het hier om de vraag of de mier uit de fabel van La Fontaine zijn voorraadschuur moest openen voor de krekkel. Want Holtrop wist: vrijere handel in geld en leningen zou via de kapitaalmarkten onherroepelijk ook leiden tot een vergemeenschappelijking van schulden. De lidstaten met een besparingsoverschot, die een

lagere rente betaalden, zoals Nederland, waren in deze variant van de fabel uiteraard de mier.

Holtrops lessen zouden spoedig vergeten worden. En daar was een reden voor.

Holtrop had gerekend buiten de onweerstaanbare verlokkingen van de commercie. Op de gemeenschappelijk markt kon al snel niet alleen geld verdiend worden met ouderwetse goederenhandel, maar ook met lenen, verzekeren en *financial engineering*. En het waren niet toevallig de export- en transitoeconomieën als Duitsland en Nederland die al snel de kampioenen werden van deze nieuwe (verpakkings)industrie – crash courses *financial services* konden gevolgd worden in de Angelsaksische wereld, zeker vanaf de jaren zeventig toen het VK eindelijk lid was geworden van de Europese integratie en haar markt.

De Noord-Europese scepsis tegen vrij kapitaalverkeer verdween als sneeuw voor de zon. Hetzelfde gold voor historische gewortelde angsten voor oncontroleerbare internationale kapitaalstromen, die de nationale prijsstabiliteit zouden ondermijnen. Nederland en Duitsland bleken in de jaren tachtig zelfs bereid te praten over een Europese muntunie, als de Europese kapitaalmarkten maar volledig geliberaliseerd zouden worden.

De verslaving aan de nieuwe markt was echt. De transformatie van de naoorlogse 'belastingstaat' naar een post-naoorlogse 'schuldenstaat en -samenleving' werd overal in West-Europa ingezet.

*

De tegenstand tegen deze liberaliseringsdrift in de kapitaalmarkten kwam nu niet langer uit Noord-Europa, maar van elders. De socialistische Franse president, François Mitterrand, verafschuwde het 'Europa van banken' dat aan het ontstaan was.

Toch accepteerde hij het. Hij deed dit in ruil voor uitzicht op de ontmanteling van de D-mark, die hij wel 'het nucleaire wapen van Duitsland' noemde. Voor een Franse president gaat, in tegenstelling tot voor een Nederlandse premier, de politiek nu eenmaal boven de economie.

Ooit zou de kans komen om de D-mark te ontmantelen, zo wist men in Parijs – zo gaat dat nu eenmaal met de grillen der geschiedenis. Op dat moment zou Parijs voorbereid moeten zijn. De ‘versnelling van de geschiedenis’ liet niet lang op zich wachten.

Kort na de presentatie van het Delors-rapport over de wenselijkheid van een gemeenschappelijke munt op de gemeenschappelijke markt – een analyse geheel in lijn met de commerciële trends van het moment – in het voorjaar van 1989, volgde de val van de Muur. Het was zover.

De herbevestiging van de Frans-Duitse verzoening en het integratieproces in een Europese toekomst met een herenigd Duitsland, en zonder Koude Oorlog, werd geregeld in het Verdrag van Maastricht. Dit was het verdrag dat volgens de Duitse bondskanselier Helmut Kohl de Europese integratie ‘onomkeerbaar’ maakte – juist dankzij de muntunie. Misschien is dat waar.

Maar er is ook een probleem. De muntunie werd door Kohl en Mitterrand weliswaar in woorden verbonden met het ideaal van Europese verzoening en samenwerking, maar in de praktische uitwerking werd de eenheidsmunt, op Hanze-aandrang, vooral verbonden met iets anders: de volledig geliberaliseerde kapitaalmarkten. Dit werd geen onverdeeld succes.

De veelgeroemde ‘disciplinerende werking’ van de financiële markten bleek zelfs een grap. Eerst in de aanloop naar de oprichting van de euro – toen via de markten de begrotingstekorten in Zuid-Europa verdampten, omdat men Italianen qua rente in-prijsde alsof zij Duitsers waren. Daarna in de eurocrisis, toen diezelfde markten het omgekeerde deden en zo de onhoudbaarheid van de *no bail out*-clausule bewezen. Althans, zolang de markten verantwoordelijk zijn voor de mores in de euro.

Dit is geen fraai verhaal. Maar het is wel een verhaal dat op een dieper niveau past bij de geschiedenis van het naoorlogse West-Europa. Dit hartland van de EU, dat nu zo vaak verzonken lijkt.

*

Nooit was de ontvoering, de verkrachting, van Europa zoeter dan in West-Europa tijdens de *pax Americana*. De Amerikaanse Zeus gaf Europa waar het naar smachtte.

Want als Europa ergens behoefte aan had na de horror van de eerste helft van de twintigste eeuw, en de illusies van het interbellum, dan was dat aan wat minder wilde feesten van politiek en democratie, aan meer ratio en minder emotie. Het recept voor die kuur kwam uit de Angelsaksische apotheek. Daar waren de gevraagde paardenmiddelen voor handen.

Na de Grote Depressie hadden de Amerikanen de *New Deal* van de grond gekregen; samen met de Britten hadden ze Bretton Woods neergezet. 'Miracle-makers' werden ze genoemd, de Angelsaksische economen die dit allemaal voor elkaar gebokst hadden, en zo de basis legden voor het naoorlogse Westerse multilaterale bestel rond IMF, Wereldbank en GATT/WTO, maar ook voor de naoorlogse verzorgingsstaten van allerlei soort.

De wereld die zij vertegenwoordigden en waarmaakten, was precies waar Europa naar snakte: ratio met echt resultaat in plaats van emotie leidend van de ene naar de andere waan. Of nog kernachtiger: beleid in plaats van politiek. Beleid in plaats van politiek werd de talisman voor West-Europa, haar welvaartsstaten en haar integratieproces.

In deze nieuwe trans-Atlantische wereld nam de marktwerking een centrale, en alsmaar centralere, rol in. Zeker naarmate de naoorlogse decennia vorderden, en de VS er, paradoxaal genoeg, minder verantwoordelijkheid voor namen, omwille van de eigen besognes, in de samenleving, de economie en in Vietnam.

Begin jaren zeventig vatte president Nixon zijn verhouding tot de EEG als volgt samen: '*We have to screw them, before they screw us*', en vervolgens ook de koppeling van de dollar aan het goud losliet, en daarmee Bretton Woods opblies, was de trans-Atlantische, naoorlogse, traumabehandeling voor Europa goed beschouwd al ten einde.

Maar de roes bleef; beleid, en het beleid van marktwerking via de gemeenschappelijke markt in het bijzonder, zou de politiek alleen maar verder verdringen. De toetreding van de

Britten in 1973 versterkte dit verder. De beleidsroes bleef fijn. En deze roes was opnieuw fijn en heerlijk na de val van de Berlijnse muur, en de westerse overwinning in de Koude Oorlog. Inderdaad: een soort einde van de geschiedenis.

Van Europa mocht de ontvoering door de Amerikaanse stier blijven duren, net als de vakantie van politiek en geschiedenis die daarbij hoorde. O heerlijke luchthartigheid.

*

Dames en heren,

Op 28 oktober 2005 hield Tomasso Padoa-Schioppa een lezing aan de Bocconi Universiteit in Milaan. 2005 was het jaar waarin de Europese integratie hard tegen een muur van afwijzing was gebotst. In Frankrijk en Nederland hadden de referenda over het grondwettelijke verdrag een stem gegeven aan een brede onvrede met de EU, die al geruime tijd aan kracht won. In Oostenrijk had de FPÖ van Jörg Haider er toen al vijf succesvolle regeringsjaren met de Christendemocraten opzitten. Maar de zaken waren al langer aan het schuiven, bijvoorbeeld in de Europese regio's waar men door de eigen geschiedenis wat minder vatbaar was voor de roes van beleid en de nieuwe maakbaarheidsidealen die daarbij horen.

Ruim tien jaar eerder hadden de Slowaken het schijnbaar fluwelen uiteenvallen van Tsjechoslowakije gevierd. Daaraan voorafgaand had Vaclav Havel haastig zijn presidentschap neergelegd. Hij bewees zo dat hij niet aan de macht hing. Maar de voorbeeld-Europeaan Havel bleek ook onmachtig tegenover opgeklopt chauvinisme, en dat in die jaren waarin de Balkanoorlog schaduwen wierp over het Europa van na de Koude Oorlog. Het was een omineus teken aan de wand; toen al.

In zijn Bocconi-speech van 2005 stelde Padoa-Schioppa dat het Europa van de integratie weliswaar de 'vrede had uitgevonden', maar dat het er maar niet in slaagde om die uitvinding ook om te zetten in realiteit. Om de stemming te schetsen die hij al een poos waarnam, citeerde Padoa-Schioppa Dante's goddelijke komedie, Canto 26 uit *Inferno* om precies te zijn: 'En blij waren we, maar dat sloeg spoedig om in tranen en doodsrees'.

Blij waren we met de ongekend succesvolle 'uitvinding' van de vrede, die in West-Europa was gedaan.

Die uitvinding was echter nergens echt vastgelegd, of het moest in het Verdrag van Maastricht (1992) zijn: een ondoordringbare hoeveelheid politieke compromissen verpakt in een ongekenne hoeveelheid verdragsartikelen.

Als het Verdrag van Maastricht het patent moest zijn van de Europese uitvinding van de vrede, dan was één ding zonneklaar: het werk was niet af, en nadere uitwerking, precisering en onderhoud waren urgent. Toch gedroegen de slimme jonge mensen met wie Padoa-Schioppa samenwerkte in het nieuwe commandocentrum van de muntunie, de ECB, zich alsof Europa wel af was, zo vertelde hij in Milaan.

Het beleid, en het geloof in de helende krachten ervan, had veel, misschien wel bijna alles, verdrongen.

Euro-architect Padoa-Schioppa luidde de noodklok: 'de EU is geen vrede, maar slechts een bestand'. De 'orde van Maastricht' is niet meer dan een onvolmaakte tussenstand, die onderhouden, maar vooral verder gebracht moet worden, wil zij niet vermalen worden door de geschiedenis. Het winnen van de vrede behoeft dagelijks onderhoud en voortdurende verandering: ideeën in plaats van ideetjes, vasthoudende kleine stapjes in plaats van gemakzucht ... vertalen in plaats van overschrijven.

De bezorgde woorden van Padoa-Schioppa uit 2005 droegen niet ver. Na afloop van zijn speech bleef slechts de schittering van de prosecco in perfect gepoleerde flutes. De echte crisis moest nog komen.

*

Dames en heren,

de geschiedenis leert dat, vrijheid, samenwerking, tolerantie, mensenrechten en rechtstaat, zo maar kunnen vervliegen, tussen twee herfstseizoenen. De geschiedenis leert dat weinig zo abrupt kan verdwijnen als het winnen van de vrede, althans zo lijkt het achteraf als de vrede verloren is. Pas achteraf komt het besef dat de beukende krachten op de fragiele fundamenten van de vrede veel te vaak, te gemakkelijk, te onbekommerd, zijn weggewuifd.

Meer dan lang het geval geweest is, is het nu Europa zelf dat verantwoordelijk is voor het vasthouden van de verworvenheden, de beloftes en de hoop van samenwerking en westerse waarden, in Europa én trans-Atlantisch.

Dat zal niet gemakkelijk zijn. Al is het alleen maar omdat de sterfscène van de Amerikaanse stier – de stier, die Europa ontvoerde na de Tweede Wereldoorlog – een ongekend langgerekte scène is gebleken. Decennia heeft de langzame dood van de stier in beslag genomen; zij ontnam zicht op de realiteit en verzachtte gevoel voor realisme. Maar aan die zoete ontvoering komt nu toch echt een einde.

De opdracht van ons Europa van vandaag is om ons te verzoenen met die werkelijkheid. Die opdracht is nergens urgenter dan in West-Europa, dat gedeelte van Europa dat verantwoordelijkheid draagt, en moet dragen, voor de EU.

De werkelijkheid waar we ons mee moeten verzoenen zal, met of zonder Europese integratie, hoe dan ook veel Europeser zijn dan we lang gedacht of vermoed hebben, zeker hier in dit land. Brexit en Trump zijn niet mis te verstane tekenen van een geschiedenis die al lang begonnen is. Een geschiedenis waarin West-Europa minder Atlantisch wordt, en meer continentaal en Oost-Europees. Een geschiedenis ook waarin Nederland Europeser en Duitser wordt, en zelfs Fransers en Oostenrijkers, en minder Hanze.

En een geschiedenis en werkelijkheid die veel minder comfortabel en stabiel is dan waar we aan gewend zijn geraakt in West-Europa.

In die nieuwe oude werkelijkheid is het van cruciaal belang om de betovering van 'politiek als louter beleid' te doorbreken; maar dat te doen zonder alle zegeningen van datzelfde beleid daarmee weg te gooien, te besmeuren of te vernietigen.

Voorbeelden van indrukwekkende oefeningen van hoe dat kan zitten overal verscholen in het kwetsbare Europese integratieproject.

En misschien wel vooral in de redding van de muntunie, vol mislukkingen en succesjes; en een redding bovendien, die nog steeds gaande is en nog allerminst voltooid is, zeker sociaaleconomisch, maar intussen wel al jaren een stabiele munt draagt, die internationaal en lokaal respect blijft afdwingen. Sterker, in de wereld is er misschien geen stabielere. Dat heeft minstens evenveel te maken met de samenlevingen en rechtstaten die deze munt stutten, dan met de risicoanalyses op de zogeheten markten.

Het is nodig eerlijker te worden over de geschiedenis van de muntunie, en onze rol daarin, en er minder vooringenomen en gemakzuchtig verslag over te doen, zeker hier in Nederland. Want alleen dan is het mogelijk om open en transparant alternatieven voor de toekomst af te wegen, de continentale tegen opzichte van de Brexit en Hanze-varianten. Alleen dan is het realistisch te rekenen op de nieuwe creativiteit die nodig is om de Europese integratie en haar verworvenheden weerbaar te houden in de wereld en samenleving van vandaag.

En die creativiteit zal onmisbaar zijn, want er is geen ander medicijn meer, en al zeker geen voorbeeld meer. West-Europa is aan zet. De enige echte krachtbron die het heeft in de wereld van vandaag is zelfkennis.

DANK U WEL!